

2. Пионтковский А.А. Учение о преступлении по советскому уголовному праву. -М.: Госюриздат, 1961. -666 с.
3. Ковалев М.И. Соучастие в преступлении. -Ч.2: Виды соучастников и формы участия в преступной деятельности. -Свердловск: Свердловск. юрид. ин-т, 1962. -276 с.
4. Бурчак Ф.Г. Учение о соучастии по советскому уголовному праву. -К.: Наук. думка, 1969. -216 с.
5. Кримінальне право України: Загальна частина /За ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. -Київ-Харків: Юрінком Уіттер-Право, 2001. -416 с.
6. Мельник М.І. Хабарництво: загальна характеристика, проблеми кваліфікації, удосконалення законодавства. -

К.: Парламентське вид-во, 2000. -256 с.

7. Иванов В.Д. Об уголовной ответственности за провокацию преступления // Проблемы повышения эффективности деятельности ОВД. -М.: МВШ МВД РФ, 1992. -С.94-98.

8. Мастерков А.А. Понятие провокации в уголовном праве // Проблемы совершенствования деятельности органов внутренних дел по борьбе с преступностью на рубеже столетий. -В 2-х ч. -Ч.1. -Хабаровск: ДВЮИ МВД РФ, 1999. -С.24-29.

Надійшла до редколегії 15.04.2005

АЛЕШИНА О.И. ОПРЕДЕЛЕНИЕ ПРОВОКАЦИИ ПРЕСТУПЛЕНИЯ В УГОЛОВНОМ ПРАВЕ УКРАИНЫ

Применительно к анализу провокации преступления в теории уголовного права рассмотрены объективные и субъективные признаки провокации, а также дано обобщающее определение термина.

ALESHINA O.I. DEFINITION OF CRIME PROVOCATION IN CRIMINAL LAW OF UKRAINE

With reference to the analysis provocation of a crime in the criminal law theory objective and subjective attributes of provocation are considered, and also generalizing definition of the term is given.

УДК 343.132:343.46

П.В. БЕРНАЗ

Одеській юридичний інститут Національного університету внутрішніх справ

ВЗАЄМОДІЯ СЛІДЧОГО З ОПЕРАТИВНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ В СТАДІЇ ПОРУШЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ СПРАВИ ПРО ЕКОНОМІЧНІ ЗЛОЧИНИ¹

Розглянуто актуальні питання підготовки первинного матеріалу про економічні злочини, їх сумісного аналізу і оцінки слідчим і оперативним працівником. Визначений перелік основних документів, в яких повинні міститися ознаки економічного злочину, достатні для порушення кримінальної справи. Здійснено аналіз нормативно-правових актів, що регулюють підготовку первинних матеріалів про економічні злочини.

Розслідування економічних злочинів є одним з найбільш складних, що обумовлено, з одного боку, використанням злочинцями статусу суб'єктів господарської діяльності або контролю за цією діяльністю, а з іншого – застосуванням складних технологій злочинної діяльності, які включають у себе комплекси різноманітних злочинів [1, с.35-39]. Тому їх виявлення і ефективне розслідування практично неможливе без налагодженої і нормативно врегульованої взаємодії слідчих з оперативними підрозділами.

В публікаціях останнього часу (А.Ф. Волобуєв, Р.Л. Степанюк, В.В. Лисенко) ці питання досліджувалися, але переважно з точки зору достатності первинних матеріалів про економічний злочин, підготовлених оперативним працівником, для порушення кримінальної справи. Тому метою даної статті є висвітлення саме організаційної форми взаємодії слідчого і працівників оперативних підрозділів у названій стадії кримінального процесу. А її новизною є аналіз розслідування економічних злочинів з урахуванням останніх змін у його нормативному регулюванні.

Слід зазначити, що господарські злочини і раніше, в умовах командно-адміністративної економіки, були складними у виявленні і розслідуванні. Наприклад, для забезпечення судової перспективи справи про злочин, вчинений матеріально-відповідальною чи посадовою особою, перед тим як її порушити потрібно було виконати колосальну перевірочну роботу. Зокрема, якщо матеріали ревізії, що надійшли в слідчий підрозділ, містили суттєві прогалини, слідчий не мав права порушувати кримінальну справу без попередньої перевірки цих матеріалів і усунення цих прогалин [2, с.46]. Аналогічні по суті вимоги пред'являлися і до первинних матеріалів про господарський злочин, які були отримані в результаті оперативно-розшукової перевірки. Перед тим, як порушити справу, затримати підозрюваних і пред'явити їм обвинувачення, кожна їх протиправна дія повинна була бути задокументованою в процесі оперативної перевірки. На практиці були вироблені певні вимоги до таких матеріалів. Зокрема, для порушення кримінальної справи про господарський злочин на основі даних оперативної перевірки необхідні були матеріали, в яких був би зафіксований і розкритий хоча б один епізод злочинної діяльності. Це означало,

¹ Первинна рекомендація з напрямку досліджень: докт. юрид. наук Волобуєв А.Ф. (НУВС).

що в первинному матеріалі повинно було бути встановлено: 1) ким вчинено злочин; 2) місце і час його вчинення; 3) спосіб вчинення і розмір заподіяної шкоди; 6) де знаходиться викрадене майно; 7) документи, в яких відобразилися ознаки злочинної діяльності; 8) свідків протиправних дій. В відомчих нормативно-правових актах МВС визначався порядок, відповідно якому кримінальні справи про господарські злочини, виявлені оперативно-розшуковим шляхом, повинні були порушуватись, як правило, слідчими органами внутрішніх справ. Порушення справ оперативно-розшуковими підрозділами допускалося у виняткових випадках - коли мало місце затримання розкрадачів на гарячому, або в випадках необхідності проведення невідкладних слідчих дій при відсутності у слідчого можливості негайно включитися у розслідування.

Такий порядок, у цілому, зберігся і використовується в діяльності правоохоронних органів України. Основні його положення знайшли відображення в Інструкції з організації діяльності органів досудового слідства в системі МВС України та взаємодії їх з іншими структурними підрозділами органів внутрішніх справ України у розкритті та розслідуванні злочинів (надалі Інструкція), затвердженої наказом МВС України № 1600 від 25.12.2003 р. Порушення кримінальних справ про економічні злочини при реалізації матеріалів оперативних розробок допускається тільки після їх спільного аналізу начальниками слідчого й оперативного підрозділу (п.6.6.5 Інструкції). Порушення кримінальної справи органом дізнання за результатами проведення ним додаткових перевірок без письмового узгодження з керівництвом слідчого підрозділу не допускається (п.6.6.6).

Наведені положення носять характер приписів і підлягають неухильному виконанню як слідчими, так і оперативними підрозділами органів внутрішніх справ. Але їх ефективне впровадження передбачає розробку критеріїв оцінки первинного матеріалу про економічні злочини, які б могли використовувати у своїй діяльності оперативні підрозділи (готують первинний матеріал про економічний злочин для реалізації) і слідчі, що оцінюють представлені матеріали з точки зору їх повноти в стадії порушення кримінальної справи. Це завдання, на наш погляд, може бути виконане шляхом розробки типового переліку первинних матеріалів про економічний злочин, що вже використовується у криміналістичній літературі [3, с.12-18].

Аналіз матеріалів кримінальних справ про злочинне заволодіння чужим майном та інші, пов'язані з ним економічні злочини, які були вчинені з використанням правового статусу суб'єкта господарської діяльності, дозволяє визначити наступний перелік документів, які повинні складати первинний матеріал, необхідний для обґрунтованого порушення кримінальної справи.

1. *Рапорт працівника оперативного підрозділу.* В ньому повинна бути дана розгорнута характеристика виявленого економічного злочину. По своїй суті це узагальнюючий письмовий висновок проведеної оперативно-розшукової роботи по виявленню і документуванню злочину. Зокрема, в рапорті хоча б відносно окремого епізоду злочину повинні бути чітко визначені: 1) підприємство, в процесі діяльності якого було вчинено злочин (його назва, організаційно-правова форма, хто його засновники і керівники, точна адреса місцезнаходження, вид підприємни-

цької діяльності); 2) в чому полягає злочин; 3) місце і час його вчинення; 4) ким його вчинено і хто цьому сприяв; 5) спосіб вчинення злочину і використані при цьому засоби; 6) розмір збитків; 7) місцезнаходження викраденого майна або спосіб його використання; 8) в яких документах та інших джерелах відобразилися ознаки злочину; 9) свідки вчинення протиправних дій.

2. *Заява потерпілої особи (представника юридичної особи) про факт вчинення протиправних дій.* Заява повинна бути написана на ім'я керівника правоохоронного органу з викладенням суті вчинених протиправних дій з посиланням на конкретні факти.

3. *Докладне письмове пояснення заявника про обставини вчинення протиправних дій.* Пояснення може бути написано заявником власноручно, але можливий і варіант, коли оперативним працівником складається протокол одержання пояснення від потерпілого. В обох варіантах його зміст повинен бути орієнтованим на встановлення обставин злочину, перелічених у рапорті працівника оперативного підрозділу.

4. *Докладні письмові пояснення свідків протиправних дій.* Це можуть бути пояснення працівників як тих комерційних структур, де працює чи якими керує заявник, так і тих, де працює запідозрений у вчиненні злочину.

5. *Документи або їх копії, які визначають організаційно-правовий статус підприємства, з використанням якого було вчинено злочин.* До них, зокрема, належать: свідоцтво про реєстрацію підприємства; статут підприємства; угода засновників підприємства; реєстр акціонерів тощо. Документів цього виду може бути і більше. Наприклад, до первинного матеріалу про злочин бажано додати протоколи загальних зборів акціонерів, протоколи засідань евізійної комісії, матеріали перевірок підприємства контролюючими органами та деякі інші.

6. *Документи або їх копії, які свідчать про заняття певним видом підприємницької (господарської) діяльності.* До них належать відповідні ліцензії на право займатися певним видом підприємницької діяльності, договори про укладання угод (купівлі-продажу, позики, про виконання робіт чи надання послуг). Окремі з цих документів можуть бути надані заявником, інші бути вилученими у процесі проведення перевірок, або одержані оперативним працівником при проведенні оперативно-розшукових дій і заходів.

7. *Справжні бухгалтерські, банківські та інші документи (їх копії), що відображають окремі бухгалтерські, розрахункові операції.* Відомості, які містяться в цих документах, не викликають сумнівів і є джерелом фактів, що мають юридичне значення. Ці документи можуть мати важливе значення для прийняття рішення про порушення кримінальної справи і забезпечення перспективи попереднього розслідування.

8. *Підроблені (фальсифіковані) документи, які були використані як засіб вчинення злочину.* До них можуть бути віднесені установчі, банківські, бухгалтерські та інші документи, що були використані злочинцем для обману потерпілого і одержання за ними грошей чи матеріальних цінностей, маскуванню злочину тощо. Окремі з них також можуть бути представлені потерпілим від злочину, вилучені в процесі проведення перевірок, або одержані оперативним працівником в процесі оперативно-розшукової діяльності. Наявність таких документів у первинному

матеріалі про злочин має велике значення як для прийняття рішення про порушення кримінальної справи, так і для встановлення в подальшому обставин його вчинення.

9. *Докладне письмове пояснення особи (осіб), запідозреної у вчиненні злочину, про факти вчинення протиправних дій.* Такий документ є необхідним в первинних матеріалах, на основі яких приймається рішення про порушення кримінальної справи за ознаками заволодіння чужим майном, вчиненого в процесі підприємницької діяльності. Це пояснюється тим, що підприємництво є надзвичайно складним видом діяльності, який здійснюється під впливом великої кількості факторів, і супроводжується нерідко різними правопорушеннями. Правопорушення можуть мати як злочинний, так і адміністративно-правовий або цивільно-правовий характер. Тому для об'єктивної оцінки встановлених у процесі перевірки фактів потрібно враховувати пояснення запідозреної особи.

10. *Документи, які містять відомості, що спростовують пояснення запідозреної особи і вказують на вчинення нею злочинних дій.* Це можуть бути вже згадані бухгалтерські, банківські документи, пояснення службових осіб інших комерційних структур тощо. Але особливе місце серед них займають матеріали документальної ревізії фінансово-господарчої діяльності суб'єкта підприємницької діяльності.

Враховуючи ту обставину, що документальна ревізія як метод фінансового контролю відіграє виключно важливу роль у виявленні економічних злочинів, а її матеріали можуть мати самостійне значення для порушення кримінальної справи, питання їх оцінки заслуговують окремого розгляду. Аналіз практики використання документальної ревізії правоохоронними органами свідчить про те, що матеріали документальної ревізії можуть бути підставами для порушення кримінальної справи про економічний злочин в наступних типових ситуаціях: 1) ревізія проведена з ініціативи керівництва суб'єкта господарювання спеціалістами даного підприємства (організації чи установи); 2) ревізія (планова, позапланова) проведена з ініціативи державного контролюючого органу; 3) ревізія проведена з ініціативи правоохоронного органу.

Незалежно від того, з чієї ініціативи проводиться ревізія, вона повинна відповідати нормативно визначеним вимогам. Загальний порядок проведення документальної ревізії визначається Інструкцією про порядок проведення ревізій і перевірок державною контрольно-ревізійною службою в Україні (затверджена наказом ГоловкиРУ України № 121 від 03.10.1997 р. з наступними змінами, внесеними згідно з наказами ГоловкиРУ № 88 від 04.10.1999 р., № 95 від 29.11.2000 р., № 172 від 23.08.2002 р.). При виявленні ознак економічного злочину матеріали ревізії, згідно з описом, передаються правоохоронним органам. Зокрема, вони повинні містити: а) лист (у якому має бути викладено, в чому полягає суть порушень, зловживань, які закони порушені, розмір заподіяних збитків, названі винні особи); б) акт ревізії (перший примірник), підписаний керівником ревізійної групи, керівником та головним (старшим) бухгалтером підприємства, що ревізувалося; в) оригінали документів або їх копії, які підтверджують факти виявлених зловживань, якщо рішення про вилучення оригіналів документів після закінчення ревізії не прийнято правоохоронними органами; г) документи з ознаками підробки, якщо рішення про вилучення цих документів після закінчення ревізії не прийнято правоохоронними органами; д) пояснення осіб, діяльність яких перевірена, а також інших осіб, які мають значення для перевірки обставин скоєння зловживань; е) висновки ревізора за поясненнями службових осіб при наявності їх заперечень по акту.

Найчастіше приводами для порушення кримінальної справи про економічний злочин є повідомлення службових осіб Державної контрольно-ревізійної служби України (ДКРС). Якщо під час проведення ревізії чи перевірок суб'єктів господарювання працівники контрольно-ревізійного підрозділу виявляють правопорушення, які можуть містити ознаки злочину, відповідні матеріали негайно передаються у правоохоронні органи. Передача таких матеріалів здійснюється відповідно до Порядку подання ГоловкиРУ України, Державною податковою адміністрацією України і Рахунковою палатою матеріалів перевірок і ревізій про виявлені правопорушення в органи прокуратури, внутрішніх справ, служби безпеки і податкової міліції від 10.04.2001 р. б/н, який затверджено керівниками відповідних міністерств і відомств.

Проведення ревізії за ініціативою правоохоронного органу здійснюється підрозділами ДКРС і детально регламентується Інструкцією про організацію проведення ревізій і перевірок органами державної контрольно-ревізійної служби в Україні за зверненнями правоохоронних органів (наказ ГоловкиРУ № 107 від 26.11.1999 р.). Відповідно до вказаного нормативно-правового акту, спеціалісти контролюючого органу виконують свою роботу при активній підтримці з боку працівників правоохоронного органу, який був ініціатором проведення ревізії. Їх взаємодія може полягати у: 1) спільному обговоренні складу ревізійної групи, узгодженні програми ревізії; 2) прийнятті спільних заходів щодо створення сприятливих умов для її проведення; 3) проведенні ревізії у разі необхідності в присутності працівників правоохоронного органу або у приміщенні правоохоронного органу за вилученими належним чином документами; 4) спільному вирішенні питання про залучення до проведення ревізії спеціалістів окремих галузей тощо. Як правило, робота щодо створення сприятливих умов для проведення ревізії покладається за дорученням слідчого на оперативних працівників служб боротьби з економічною і організованою злочинністю.

Таким чином, нові економічні умови і породжувані ними негативні тенденції в структурі і динаміці економічної злочинності, потребують відповідного корегування діяльності контролюючих та правоохоронних органів, налагодженні їх тісної взаємодії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волобуєв А.Ф. Економічні злочини: поняття та проблеми розробки методик розслідування // Актуальні проблеми держави і права. Збірник наукових праць. –Одеса: Юридична література, 2003. –С.35-39.
2. Методика расследования хищений социалистического имущества /Под ред. В.Г. Танасевича. –М., 1979. – Вып.3. –220 с.
3. Степанюк Р.Л. Аналіз первинного матеріалу при порушенні кримінальних справ про злочини проти бюджетної системи // Вісник Нац. ун-ту внутр. справ. –2001. –Вип.13. –С.12-18.

Надійшла до редколегії 26.04.2005

БЕРНАЗ П.В. ВЗАЕМОДЕЙСТВИЕ СЛЕДОВАТЕЛЯ С ОПЕРАТИВНЫМИ ПОДРАЗДЕЛЕНИЯМИ В СТАДИИ ВОЗБУЖДЕНИЯ УГОЛОВНОГО ДЕЛА ОБ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПРЕСТУПЛЕНИЯХ

Рассмотрены актуальные вопросы подготовки первичного материала об экономических преступлениях, их совместного анализа и оценки следователем и оперативным работником. Определен перечень основных документов, в которых должны содержаться признаки экономического преступления, достаточные для возбуждения уголовного дела. Осуществлен анализ нормативно-правовых актов, регулирующих подготовку первичных материалов об экономических преступлениях.

BERNAZ P.V. COOPERATION OF AN INVESTIGATOR WITH OPERATIVE UNITS AT THE STAGE OF SETTING UP THE CASE ON ECONOMIC CRIME

Problematic issues of the preparation of initial material on economic crime and its joint analysis by an investigator and operative detective are considered. The list of the main documents containing features of economic crime, which is enough for setting up a case, is determined. The analysis of statutes and laws regulating preparation of initial material on economic crime is made.

УДК 331.103:351.741(477)

О.В. ГАМАЛЬ*Національний університет внутрішніх справ***ЩОДО ОПТИМІЗАЦІЇ ТРУДОВИХ ОПЕРАЦІЙ СЛІДЧИХ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ¹**

Наданий аналіз проблем, існування яких в апараті досудового слідства обумовлює нераціональне використання слідчими свого робочого часу; окреслені напрямки оптимізації, з використанням комп'ютерних засобів, трудових операцій слідчих.

Сучасний етап розвитку слідчих органів України характеризується значним зростанням навантаження на працівників, ускладненням змісту їх діяльності, що, зокрема, пов'язане із розширенням прав та гарантій підозрюваного та обвинувачуваного, оволодінням представниками кримінальних структур новітніми технологіями злочинної діяльності тощо. Вказане обумовлює необхідність оптимізації виконання слідчими трудових операцій, які складають зміст їх професійної діяльності, що потребує розробки відповідного наукового підґрунтя. Певний внесок у вирішення даної проблеми внесли Г.К. Кожевніков, Л.М. Давиденко, В.О. Коновалова, Л.А. Соля-Серко, В.М. Хотинець, Ю.П. Янович та інші науковці, однак, поперше, вони розглядали дану проблему переважно в межах кримінального процесу та юридичної психології, а, по-друге, за десятиріччя, яке минуло з моменту проведення даних досліджень, зазнали значних змін структура і зміст слідчої діяльності. Вказане обумовлює актуальність та новизну даної статті, метою написання якої є визначення напрямків оптимізації трудових операцій слідчих органів внутрішніх справ України.

Одним із найважливіших напрямків організації праці працівників органів внутрішніх справ є оптимізація трудових процесів. Вона містить у собі комплекс заходів, спрямованих на скорочення числа зайвих операцій, що складають трудовий процес, сукупність прийомів найбільш ефективного виконання працівником трудових процесів (операцій). Оптимізація (або раціоналізація) трудових процесів забезпечує економію часу і сил

персоналу за рахунок застосування найбільше ефективних організаційних і технічних прийомів праці. Розрізняють два взаємозалежних напрямки оптимізації трудових процесів в органах внутрішніх справ: організаційно-тактичний і технічний. Організаційно-тактичний напрямок охоплює комплекс заходів, що сприяють підвищенню ефективності праці за рахунок найкращої організації і тактики здійснення трудових операцій. Ці заходи пов'язані, насамперед, з удосконалюванням технології роботи з документами й усуненням непродуктивних організаційних витрат щодо нарад, інструктажів і т.п. З організаційно-тактичним напрямком оптимізації трудових процесів тісно пов'язаний технічний напрямок, що полягає у використанні різних технічних засобів, які дозволяють скоротити час на виконання робіт, усунути зайві переміщення працівників. Це, насамперед, використання засобів оргтехніки, а також обчислювальної техніки [1, с.308, 314].

Планування, організація розслідування кримінальних справ, висунення та перевірка слідчих версій будуться працівником на підставі існуючих у нього знань та професійного досвіду. Цим важливим питанням присвячено багато праць з кримінального процесу, криміналістики, кримінології, юридичної психології та інших наук. Однак, навіть за умов високої мотивації до оволодіння новітніми розробками у галузі діяльності, працівник слідчих органів об'єктивно не в змозі самостійно відстежувати та вивчати все нове, що стосується його професії. Це пов'язано з особливостями сучасного інформаційного простору, який характеризується постійним збільшенням кількості інформаційних об'єктів, щохвилиною появою нових результатів наукових досліджень та методологічних розробок, дина-

¹ Первинна рекомендація з напрямку досліджень: канд. юрид. наук Іншин М.І. (НУВС).